

Kvarteret Rådhuset i Lindesberg – odling på tomtmark

Linde 484:1/L1980:710
Kvarteret Rådhuset 5
Lindesbergs socken och kommun
Västmanland
Johnny Rönngren

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Radiatorvägen 11 702 27 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Örebro län med platsen
för Lindesberg markerat i rött.*

© 2018 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2018:41

Författare Johnny Rönngren

Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse

Omslagsfoto Rensning i schakt 373 där lämningar från sent 1600-tal påträffades.

Foto Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_180001

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2018:41

ARKEOLOGISK FÖRUNDERÖKNING

Kvarteret Rådhuset i Lindesberg – odling på tomtmark

Linde 484:1/L1980:710
Kvarteret Rådhuset 5
Lindesbergs socken och kommun
Västmanland

Johnny Rönngren

Lst dnr 431-6479-2017

Tekniska och administrativa uppgifter

Län	Örebro
Kommun	Lindesberg
Landskap	Västmanland
Socken	Lindesberg
Kvarter	Rådhuskvarteret 5

Fornlämningsnummer	Linde 484:1/ L1980:710
Lämningsstyp	Stadslager
Datering	Historisk tid

Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2017-12-19
Länsstyrelsens diarienummer	431-6479-2017
Arkeologgruppens projektnummer	Ag2018_02

Projektledare	Helmut Bergold
Fältpersonal	Helmut Bergold, Ebba Knabe, Erica Strengbom, Johnny Rönngren

Undersökningstid	2018-04-24 till 2018-05-03
Exploateringsyta	2800 m ²
Undersökt yta	370 m ² , 100 löpmeter
Inmätningsteknik	GPS-RTK
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

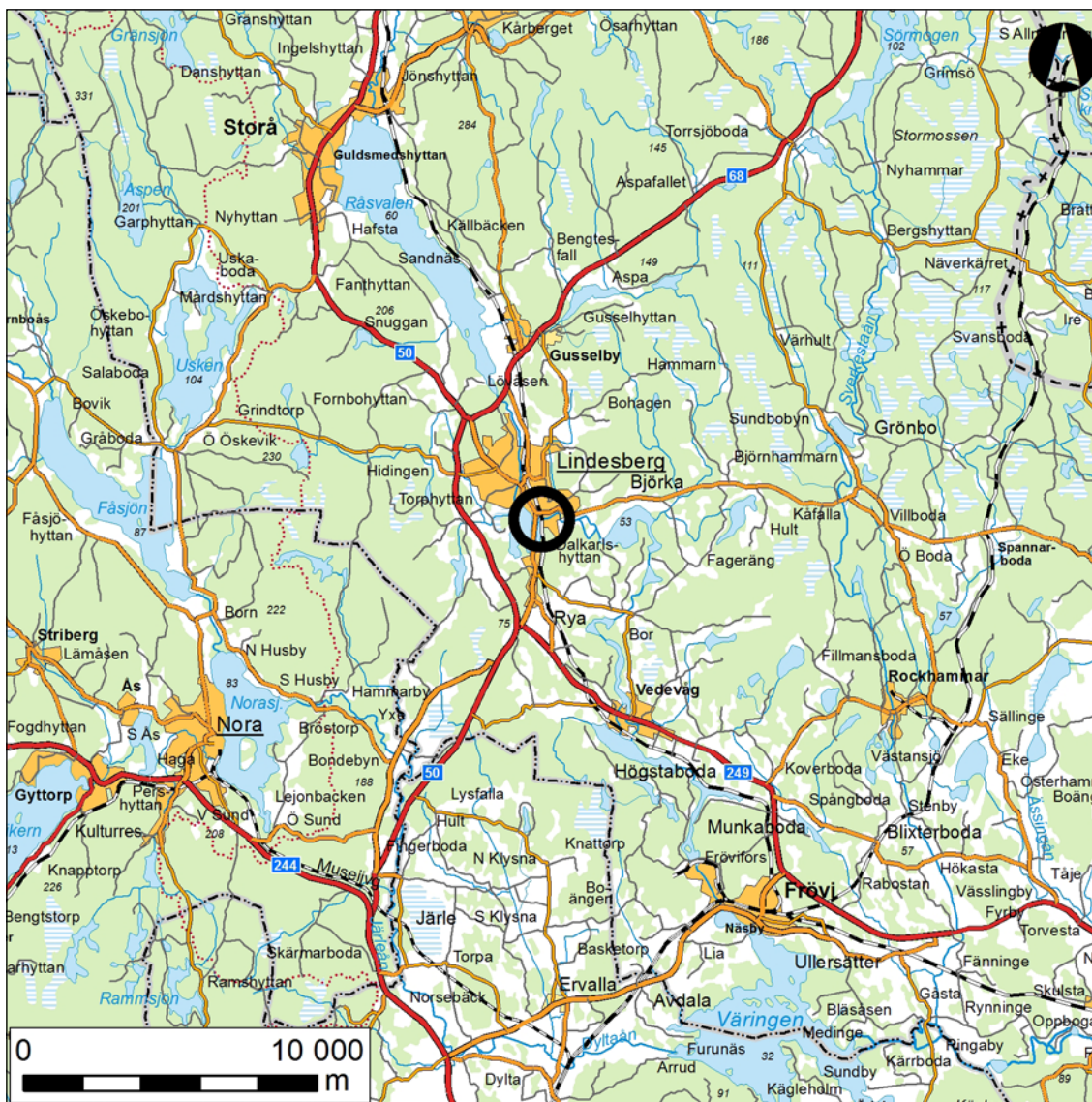
Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Fynd förvaras hos Arkeologgruppen och inväntar fyndfördelning.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	7
Undersökningsområdet och kartorna	10
Lindesbergs stadsjordar	15
Bouppteckningar	15
Tidigare undersökningar	16
Syfte och frågeställningar	17
Metod	17
Resultat	20
Fynden	26
Makroanalys	26
Tolkning	27
Etablering under sent 1600-tal	27
Odlingsjord i staden	28
Odling innanför och utanför staden	30
Lindesberg - en stad bland andra städer	31
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	32
Fastställande av eventuell förekomst av kulturlager samt dokumentera deras karaktär och ålder	32
Fastställande av eventuell förekomst av anläggningar och bedömning av deras typ, antal och ålder	32
Fastställande av eventuell fyndförekomst och bedömning av deras typ, antal och ålder	32
Bedömning av fornlämningens bevarandegrad på de aktuella platserna	33
Rumslig avgränsning av fornlämningen inom exploateringsområdet	33
Bedömning av vilka typer av aktiviteter som kan ligga bakom de kulturlager, anläggningar och fynd som påträffades	33
Referenser	34
Bilagor	35
Bilaga 1. Schakttabell	35
Bilaga 2. Anläggningstabell	37
Bilaga 3. Makrofossilanalys	39

Figur 1. Karta över Lindesberg med de aktuella undersökningsplatserna markerade med svart. Skala 1:250 000.

Sammanfattning

Arkeologgruppen AB fick i uppdrag att utföra en arkeologisk förundersökning inom östra halvan av kvarteret Rådhuset i samband med att Lindesbergs kommun önskade upprätta en ny detaljplan. Markområdet nyttjades inför fältarbetet som park- och parkeringsytor.

De äldsta bebyggelse lämningarna, från sent 1600-tal, fanns i undersökningsområdets sydvästra hörn där två enklare byggnader påträffades. Deras brukningsperiod hade varit kort, då syllstenarna överlagrades av ett odlingslager från tidigt 1700-tal.

I nästintill samtliga schakt påträffades odlingslager som innehöll keramik som daterade dem till 1700-tal till och med tidigt 1900-tal. Lämningar från byggnader uppförda under sent 1800-tal påträffades i områdets östra del.

I kombination med historisk kart- och arkivmaterial framkom att större delen av undersökningsområdet hade brukats som odlingstomter, varav en år 1728 som kryddtomt, och en annan som fruktträdgård. Tomtägarna har främst nyttjat tomterna tillsammans med sina ägor i stadsjordarna för odling.

Inledning

På uppdrag av Länsstyrelsen i Örebro län har Arkeologgruppen AB utfört en arkeologisk förundersökning inom kvarteret Rådhuset i Lindesberg. Anledningen till förundersökningen var en planerad nybyggnation av bland annat bostadshus inom kvarteret. Med anledning av detta hade kommunen ansökt om lov att ta bort berörda delar av fornlämningen RAÄ 484:1 som utgörs av stadslager från 1600-talet och framåt. Förundersökningen utfördes under våren 2018 och bekostades av Lindesbergs kommun.

Figur 2. Undersökningsområdets läge (skrafferad) i förhållande till Lindesbergs stadslager (rött) 484:1. Det undersökta området är beläget i östra halvan av kvarteret Rådhuset i centrala Lindesberg invid stortorget och kyrkan. Skala 1:8 000.

Bakgrund och kulturmiljö

Lindesberg erhöll stadsprivilegier av Drottning Kristina år 1643 och bytte i samband med det även namn från Lindesås. Platsen var ur handelssynpunkt strategiskt belägen invid Lindesjön som via förbindelser med åar och småsjöar ledde vidare till sjön Hjälmarén. Lindesberg utgjorde en knutpunkt för handeln i Bergslagen. Under 1300-talet byggdes en kyrka i tegel, murad enligt cisterciensermunkarnas tradition. Delar av de murarna finns än idag bevarade i Lindesbergs kyrka (Danermark 1997:9). Bebyggelse har dock funnits som är äldre än stadsbildandet och den medeltida kyrkan. År 2016 påträffades vid en arkeologisk förundersökning i kvarteret Bromsen ett flertal stolphål, varav två daterades till omkring 700 e.Kr. (Rönngren 2018). En närmare undersökning av dessa lämningar har inte utförts, men platsens strategiska läge talar mycket väl för att en äldre gård kan ha föregått det medeltida samhället.

Bränder var ofta ett återkommande inslag i de flesta städers historia och på denna punkt har inte heller Lindesberg förskonats. Redan samma år som den nya stadsplanen upprättades år 1644 brann nästan hela staden ner. Ett 60-tal gårdar ska ha förstörts i branden.

Den 10 juli 1688 härjade elden ännu en gång, då i den norra delen av staden och 23 gårdar ödelades. År 1869 utbröt ännu en stor brand i staden och på grund av den starka blåsten spred den sig fort bland stadens gårdar. Det nytjärade kyrktaket fattade lätt eld och kyrkan förstördes nästintill helt (Danermark 1997; Örebro läns museum 1979).

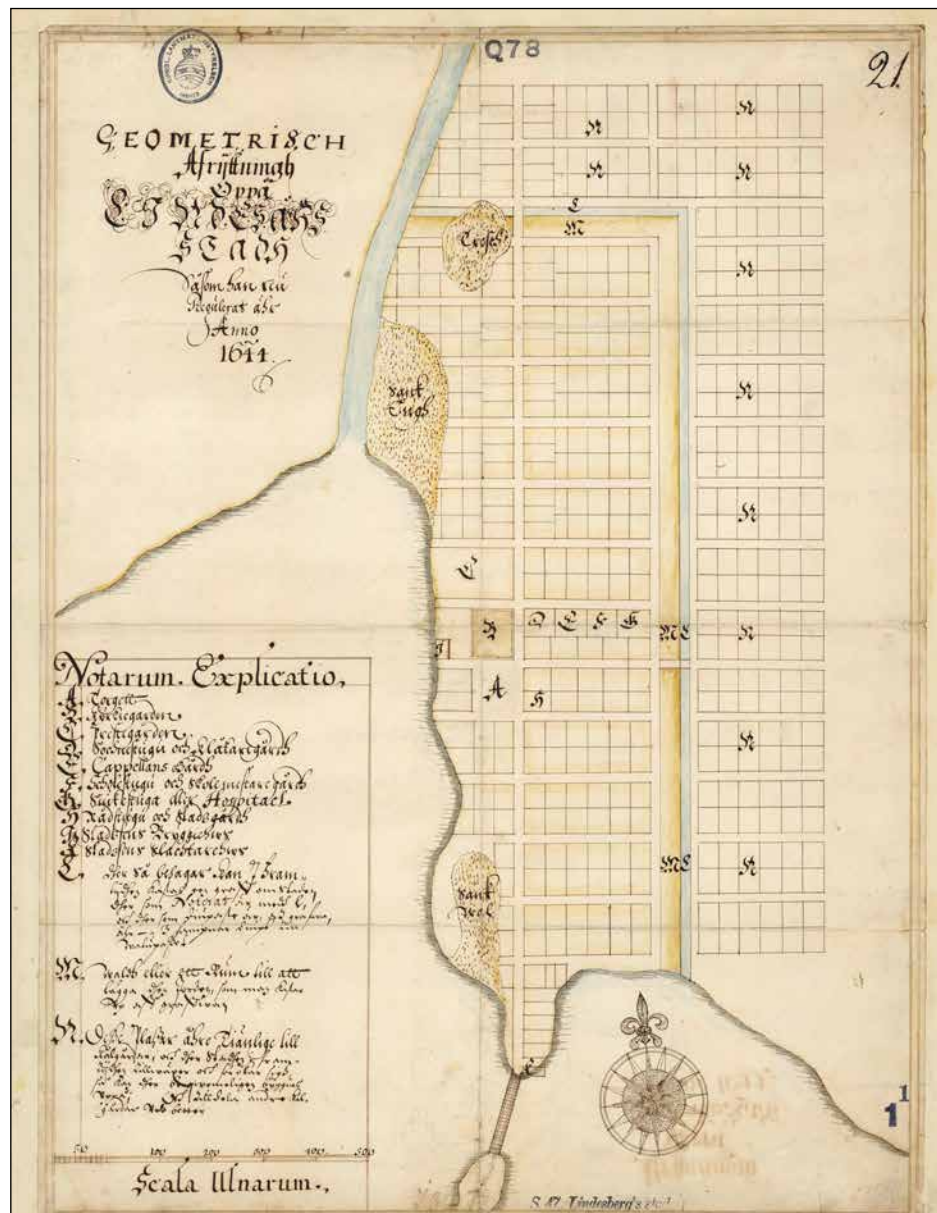
Figur 3. Vy över Lindesberg sedd från öster enligt Suecia antiqua år 1703. Även om man ska betrakta kartan med en stor nypa salt i detta fall förmedlar den ändå en bild där bebyggelsen är lokaliserad längs en huvudgata och de östra delarna av tomterna nyttjades som trädgårdar. Platsen för undersökningsområdet påträffas i kvarteret till vänster om kyrkan.

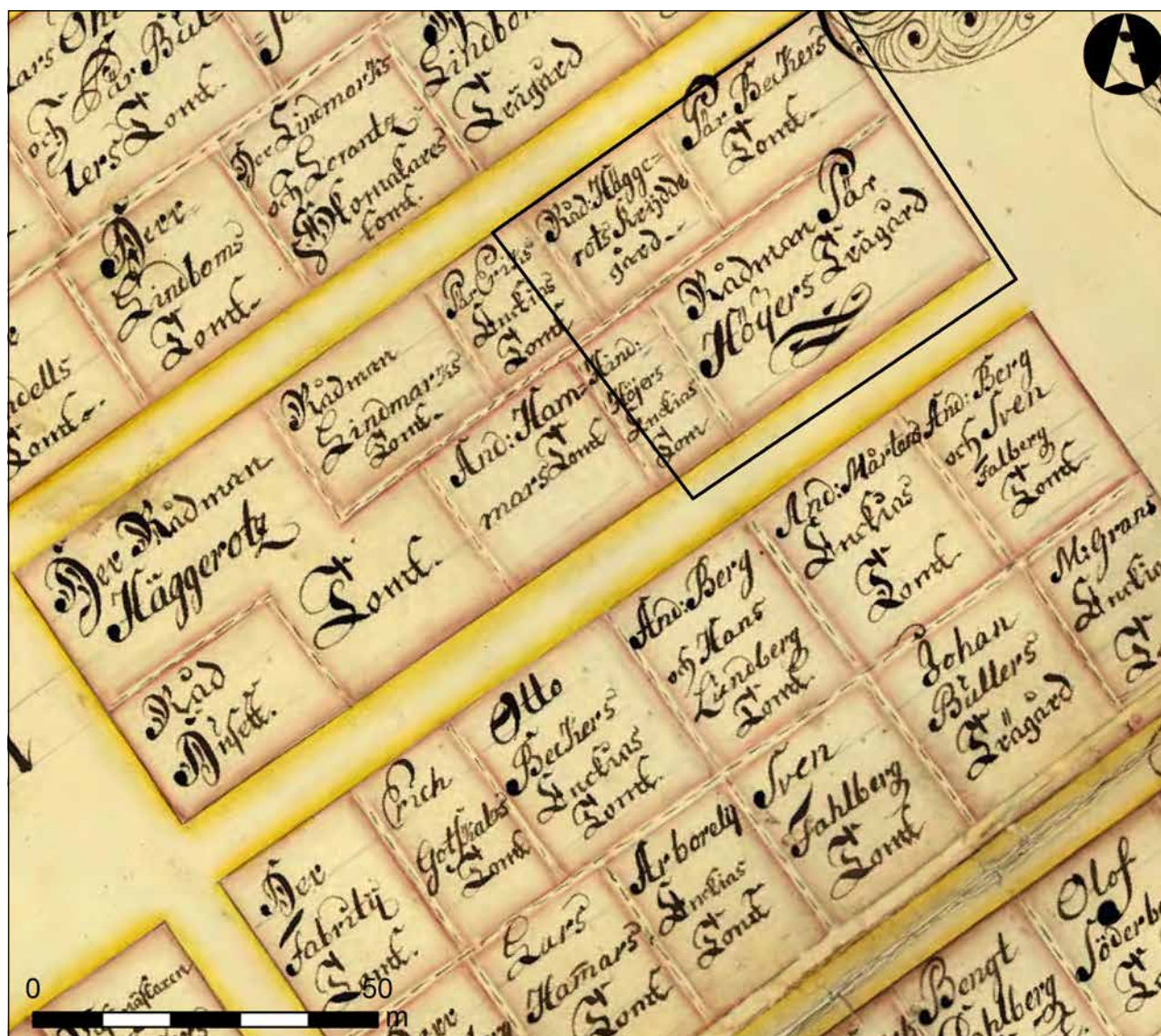
Figur 4. Lindesberg i ett foto från 1870-talet. Rådhuskvarteret syns till vänster om kyrkan med Lindesbergs stadshotell närmast kyrkan. Kvarterets yttre sidor jämte gatorna och vägarna är bebyggda medan de inre delarna är obebyggda.

Under 1600- och 1700-talet upprättades de första kartorna över Lindesbergs stad. Den äldsta kartan från år 1644, då den första stadsplanen upprättades, visar en stadsbild som i stort sett hållit sig intakt in i modern tid. Ett något udda inslag i den äldre kartan utgör dock en grävd kanal som löpte runt staden. På andra sidan kanalen var stadens odlingslotter tänkta att ligga. Planen på en kanal fick dock överges till förmån för en väg istället.

Lindesberg dominerades av en huvudgata i nord-sydlig riktning, Storgatan (idag kallad Kungsgatan). Stadens centrum utgjordes av kyrkan som var högst belägen i staden och omgiven av prästgård, kaplansgård, rådhus och torg. Enligt den första befolkningsstatistiska redogörelsen över Lindesbergs socken år 1754 fanns 4 131 personer skrivna i församlingen, som också innefattade den omgivande landsbygden. I staden fanns 115 hushåll (Befolkningsstatistiska redogörelser 1754–1800:4).

Figur 5. Stadsplaneringskarta över Lindesberg år 1644. Förutom den grävda kanalen som enligt kartan skulle löpa runt stadens bebyggda tomter utföll det mesta enligt stadsplaneraren. Stadens centrum utgörs av kyrkan, torget och rådhuset. Kålgårdar och odlingslotter omger staden och finns redovisade i nästkommande kartor.

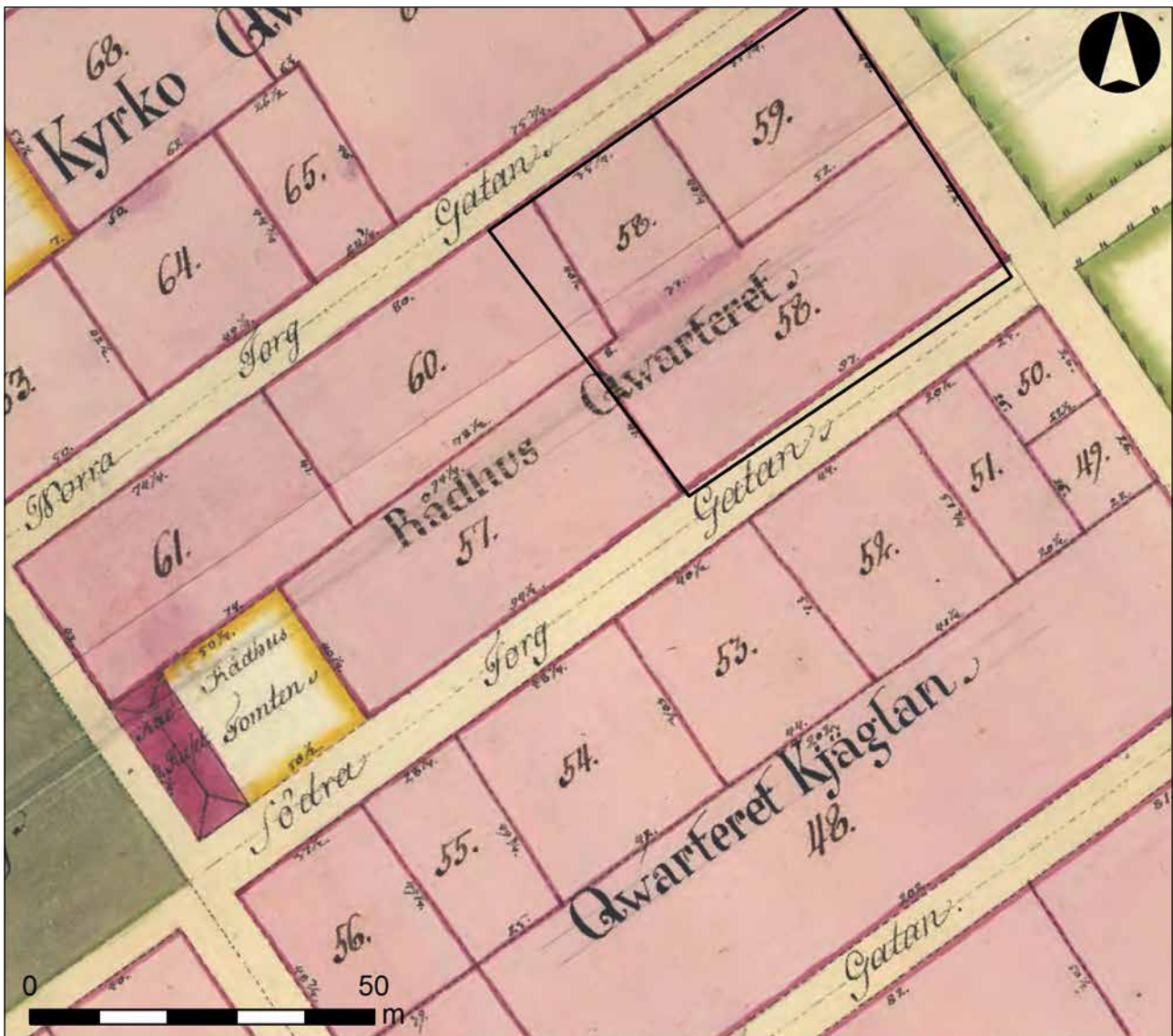

Figur 6. Kvarteret Rådhuset enligt karta från år 1728. Undersökningsområdet (svart ram) innefattar fem tomter varav två beskrivs som kryddgård och trädgård. Skala 1:1 000.

Undersökningsområdet och kartorna

Enligt 1644 års karta var kvarteret Rådhuset uppdelat i tio lika stora tomter om 20×30 meter, varav sex tomter i kvarterets östra del låg inom undersökningsområdet. I 1728 års tomtkarta ser vi en helt annan tomtindelning och vi kan även utläsa respektive tomtägares namn och i vissa fall tomtens funktion.

Undersökningsområdet omfattade enligt 1728 års karta fem tomter. Tomterna varierade i storlek och form. Den enda gemensamma nämnaren var tomternas djup som uppgick till 20 meter. Bland tomtägarna i undersökningsområdet fanns: Per Erik, Hindrich Höjers änka, Rådman Häggerot, Per Becker och Rådman Per Höyer. Förutom namnen finns även angivet att två av tomterna fungerat som "trädgård", alltså fruktträdgård, respektive "kryddgård" (kryddgård).

Figur 7. Kvarteret Rådhuset enligt karta från år 1776. Tomtstrukturen har sedan år 1728 förändrats och fem tomter har blivit tre. Inom undersökningsområdet finns tomt 58, 59 och tomt 60. I bouppteckningar från 1700 och 1800-talet beskrivs tomterna 60 och 59 vara bebyggda. Skala 1:1 000.

Enbart ägaren av nordöstra hörntomten, Per Becker, ägde inga fler tomter i staden och bör därför rimligen ha bott på sin tomt.

De övriga ägde mellan två och fyra tomter runt om i staden. I Hindrich Höjers änkas fall, har en av dem till och med märkts med texten "boplats", vilket tydligt anger hur den tomten nyttjades.

Mellan år 1728 och 1776 års kartor skedde ett flertal förändringar i tomtstrukturerna inom undersökningsområdet. Fem tomter hade blivit tre där tre äldre tomter, däribland "kryddgården" och "trädgården", slagits samman till en stor (tomt 58). Ägaren var fru Häggerot som även ägde tomt 61 och 57

Figur 8. Rådhuskvarteret år 1909. Raseringsmassor och byggnadsrester från samtliga byggnader i kvarterets östra del påträffades vid fältarbetet. Byggnaderna revs under 1900-talet.

i samma kvarter. Per Beckers gamla tomt i nordöstra delen av undersökningsområdet fanns kvar i oförändrat skick och ägdes år 1776 av skomakaren Anders Boqwist. Han beskrivs i husförhören som "ständigt borta" (Husförhör 1775-1784:715). Tomt 60 som enbart berördes marginellt av undersökningen ägdes av Sexmannen (en av de sex förtroendemännen i socknen) Lindmark. Tomten hade sedan år 1728 utökat i bredd västerut och blivit dubbelt så stor.

Tomtindelningen som är synlig i 1776 års karta förblev oförändrad långt in på 1900-talet. Under sent 1800-tal uppfördes ett flertal nya byggnader inom kvarteret, där bland annat Lindesbergs stadshotell uppfördes i den västra delen, och ett telegrafverk tillsammans med andra byggnader anlades i öster längs Kristinavägen. Längs Norra och Södra Torggatan uppfördes också enstaka bebyggelse medan Rådhuskvarterets inre delar förblev obebyggda. Idag finns enbart stadshotellet bevarat då resterande byggnader revs under 1900-talet.

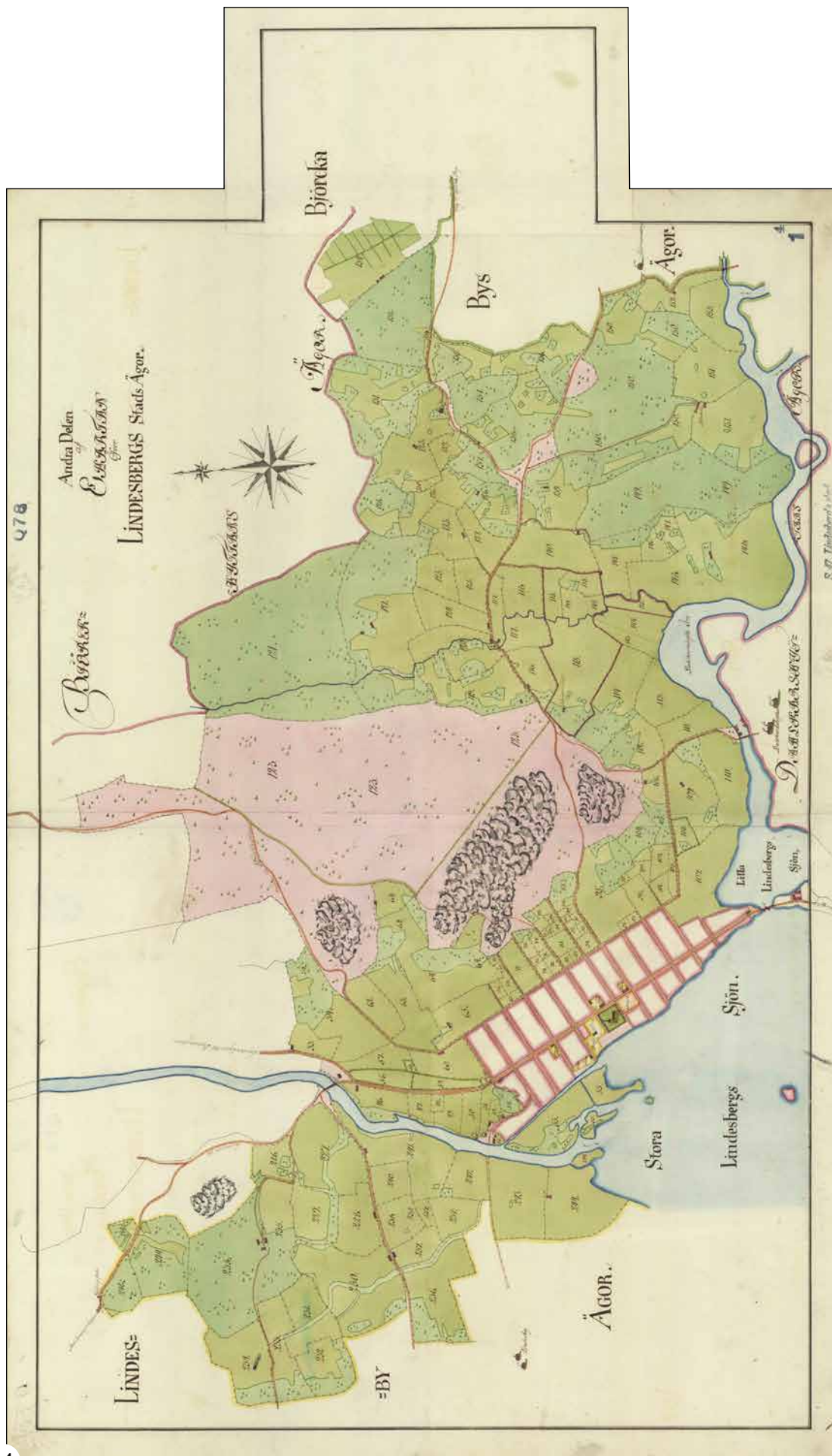
Därefter har större delen av kvarteret fungerat som ett parkområde och parkeringsplats för bilar.

Figur 9. Telegrafverkets byggnad invid Kristinavägen. Foto från tidigt 1900-tal. Raseringsmassor efter denna byggnad påträffades i schakt 504.

Figur 10. Norra Torggatan under tidigt 1900-tal. Till vänster på bild syns fasaden på en byggnad vars byggnadsrester påträffades i schakt 529.

Figur 11. Delar av Lindesbergs stadsjordar år 1775 som omgav staden och utgjordes av alltifrån små odlingslatter närmast staden till större åker-ängs och skogsjordar. Stadsjordarna ägdes av stadens invånare och syftade till att mer eller mindre försörja hushållen.

Lindesbergs stadsjordar

Vad gäller stadsjordarnas fördelning är Lindesberg jämförbar med städer som Uppsala och Skänninge, där studier visat att stadsjordarnas ägofördelning varit bred men ojämnt fördelad (se Lindberg & Lindeblad 2013). Exempelvis fanns år 1775 sammanlagt 98 hushåll i staden varav 80 av dem ägde andelar i stadsjordarna (Befolkningsstatistiska redogörelser 1754–1800:50). Omkring 75 procent av hushållen utgjordes av hushåll som ägde mindre än 18 tunnland stadsjord. Tillsammans ägde de 30 procent av alla stadsjordar (LMS 1775: S47-1-4). Här ingår hushåll som äger allt från 4 kappland till 18 tunnland. Utslaget ägde de i medeltal 6 tunnland, eller 30 000 kvadratmeter. De resterande 70 procenten av stadsjordarna ägdes istället av ett fåtal hushåll (18 St.), läs individer.

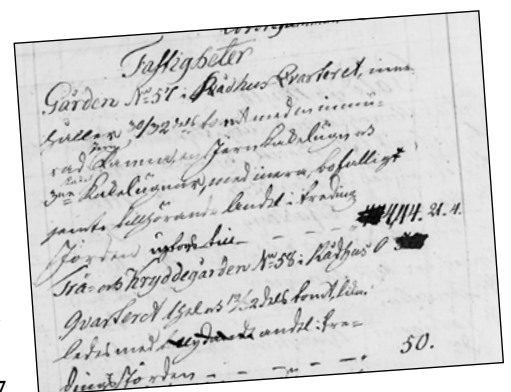
Bland stadens rikaste år 1775 fanns bland annat Lands Secreteraren Carl Öyer som ägde 126 tunnland, åkrar, ängar, hagar och skog, följt av Madame Ramsten som ägde 81 tunnland. Bland de i staden som faktiskt ägde minst stadsjord fanns Borgmästare Öyer som ägde 6 kappland, eller 924 kvadratmeter odlingsmark. Borgaren Hamstedt med sina 462 kvadratmeter ägde minst mark. Vi finner alltså borgare, hantverkare och högre ståndspersoner som både äger mycket och litet i staden. I en studie över jordinnehavet i Skänninge stad framhåller Lindberg och Lindeblad att viktigt för denna disposition tycks arvet ha varit (2013:275). Inflyttade hade i högre grad mindre stadsjordar än de som ärvde från släktingar.

Bouppteckningar

Bland stadens bouppteckningar framträder tomterna relativt sent förutom tomt 60. Tomt 60 beskrivs redan år 1750 vara bebyggd (Bouppteckningar och arvskiften 1750F2:223). År 1767 finns en detaljerad beskrivning där omkring ett tiotal byggnader nämns, vilka utgjorts av bland annat portlider, stuga, drängstuga, hönshus, vagnslider, linhus och ett flertal bodar. I beskrivningen nämns även hur byggnaderna förhåller sig till varandra och jämför man beskrivningen med ett foto taget omkring 100 år senare så förefaller texten överensstämma.

Tomt 58 nämns under tidigt 1800-tal vid tre tillfällen. Tomten var uppdelad i två andelar, en $\frac{12}{32}$ dels tomt och en $\frac{19}{32}$ dels tomt, där den mindre beskrivs som trä- och kryddgården, och den större som "trägård och tredingsjord". Även sedan tomt-erna slagits samman, förefaller de ha fortsatt nyttjas enligt sitt gamla syfte, som kryddgård, trädgård och odlingsjord. (Bouppteckningar och arvskiften 1782–1803:514, 1818–1827: 1828–1839:209).

Tomt 59 beskrivs i en bouppteckning år 1827 som bebyggd med en åbyggnad med eldstäder (Bouppteckningar och arvskiften 1828–1839:348).

Figur 12. Stycke ur bouppteckning år 1800, efter Rådman Eric Häggeroths änka, som omfattar tomt 58.

Tidigare undersökningar

Ett flertal arkeologiska undersökningar har tidigare utförts i Lindesberg. År 1978 utförde Örebro Länsmuseum en mindre undersökning i Kyrkokvarteret. Man påträffade då kulturlager och bebyggelse lämningar. Åren 1992 och 1993 utfördes en förundersökning med efterföljande slutundersökning inom kvarteret Druvan. Man påträffade kulturlager, men också rester av en husgrund och en smedja. Lämningarna bedömdes vara från 1600-talet. Husgrunden var däremot äldre än 1644 års stadsbrand. Få spår av senare tiders bruk framkom vid undersökningarna (Bergold 1992). De senaste åren har Arkeologgruppen AB genomfört ett flertal arkeologiska undersökningar i Lindesberg. År 2015 förundersöktes delar av kvarteret Gåsen och Lejonet varvid sammanlagt 100 kvadratmeter undersöktes. Lämningarna var få till antalet och utgjordes främst av sentida husgrunder från tiden efter år 1850 (Knabe 2016).

År 2016 utfördes omfattande undersökningar inom fyra kvarter i stadens norra del då omkring 1 000 kvadratmeter undersöktes. Två kvarter befanns ha legat utanför stadsgränsen och saknade lämningar förutom odlingsjordar och täckdiken. I två kvarter som har legat i den norra delen av Lindesbergs äldre stadskärna påträffades inga äldre huskonstruktioner från stadens historia. Däremot påträffades tjocka odlingslager som daterades till 1600-tal och framåt. I en odlingsbädd hittades ett Kristinamynt.

Vidare påträffades ett flertal lämningar inom kvarteret Bromsen som utifrån ¹⁴C-datering visade sig vara från 700-talet e.Kr. och som därmed visar att bebyggelse funnits på platsen långt innan stadsprivilegier år 1643 (Rönngren 2018).

Syfte och frågeställningar

Förundersökningen syftade dels till att skapa underlag för Länsstyrelsens bedömning om tillstånd för att ta bort de aktuella delarna av fornlämning 484:1 kan ges. Förundersökningen innefattade att fastställa och dokumentera fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet samt att tillvarata eventuella fynd. Förundersökningen skulle även klargöra i vilken mån en arkeologisk undersökning är nödvändig innan exploatering får ske på de aktuella ytorna. Förundersökningen skulle:

- *fastställa eventuell förekomst av kulturlager samt dokumentera deras karaktär och ålder*
- *fastställa eventuell förekomst av anläggningar och bedöma deras typ, antal och ålder*
- *fastställa eventuell fyndförekomst och bedöma deras typ, antal och ålder*
- *bedöma fornlämningens bevarandegrad på de aktuella platserna*
- *rumsligt avgränsa fornlämningen inom exploateringsområdet*
- *bedöma vilka typer av aktiviteter som kan ligga bakom de kulturlager, anläggningar och fynd som påträffas.*

Metod

Undersökningsområdet var 2 800 kvadratmeter stort och utgjordes av asfalterade parkeringsytor i östra delen och park i väster med en asfalterad gångstig, träd och buskage.

Schakten förlades jämt utspridda över ytan. De grävdes skiktvis med maskin ned till orörd nivå eller till det att bevarade lämningar påträffades. Anläggningar, konstruktioner och kulturlager undersöktes därefter för hand. Vid behov utvidgades schakten för att kunna avgöra lämningarnas funktion och datering. Alla kulturlager, konstruktioner och anläggningar dokumenterades skriftligt, fotograferades och mättes in med RTK-GPS. All inmätning gjordes i SWEREF 99TM samt bearbetades i Intrasis 3 och ArcGIS 10.3.1

Figur 13. Västra delen av undersökningsområdet utgjordes av en gräsmatta med asfalterade gångvägar. Foto från sydväst.

Figur 14. Östra delen av undersökningsområdet utgjordes av två asfalterade parkeringsplatser omgivna av träd. Här syns den norra parkeringen. Foto från öster.

Figur 15. Schaktplan som visar schaktens läge i förhållande till undersökningsområdet. Skala 1:500.

Resultat

Vid undersökningen grävdes 12 schakt om sammanlagt 370 kvadratmeter. Schakten var mellan 8 och 78 kvadratmeter stora med ett djup varierande mellan 0,85–1,8 meter. Äldre konstruktioner som daterades till 1600- och 1700-tal påträffades enbart i schakt 373 i form av bland annat två husgrunder. Utöver dem påträffades äldre odlingslager, diken och kulturlager i sex schakt. De lämningarna daterades främst till 1700- och 1800-tal. Raseringsmassor från byggnader från sent 1800-tal, vilka rivits under 1900-talet påträffades i sex schakt.

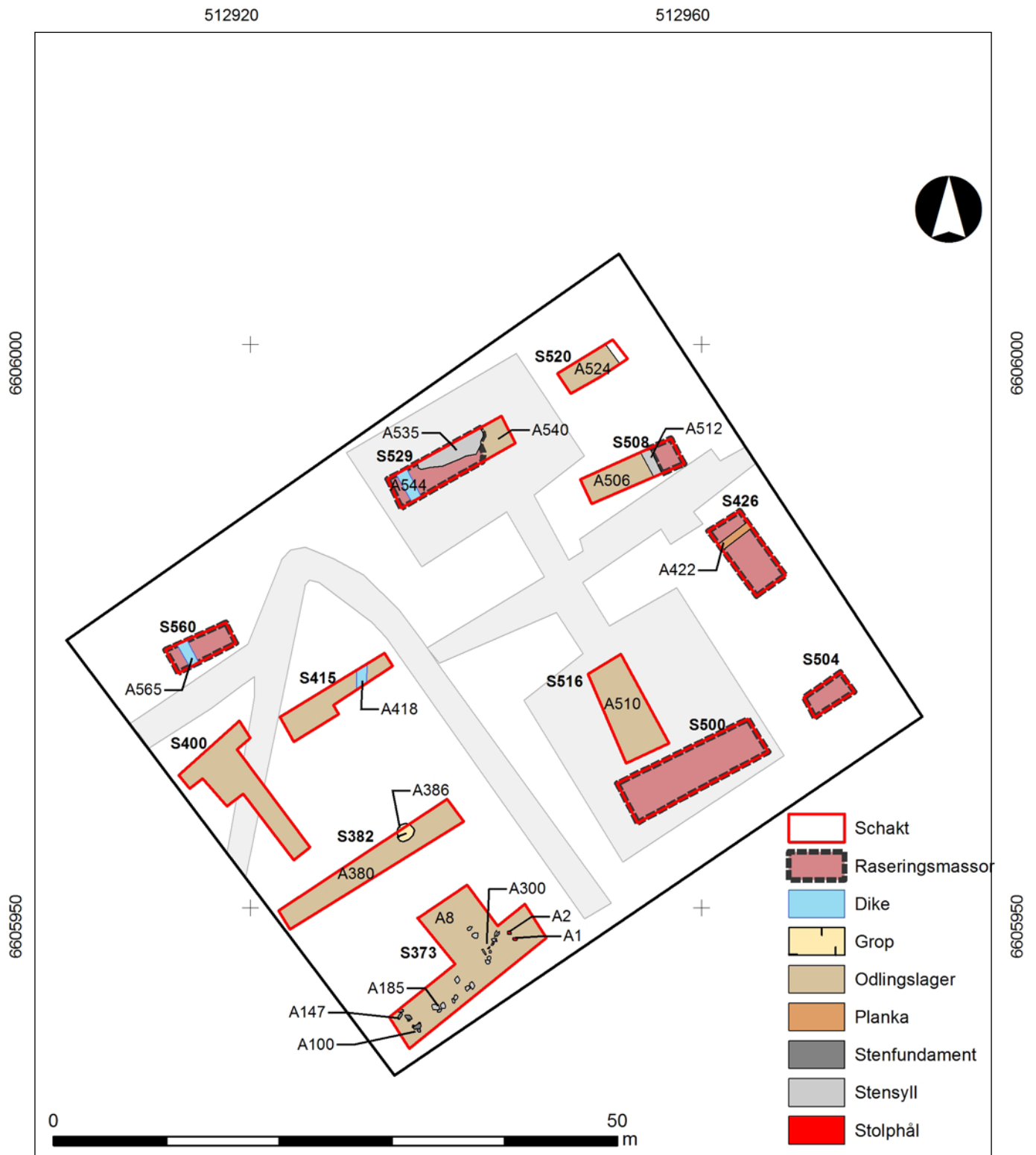
I schakt 373, i undersökningsområdets södra del, påträffades två nivåer med odlingslager, stensyllar, fundament och stolphål. Direkt under grässvålen fanns ett 0,5 meter tjockt odlingslager med svart myllig jord, innehållande gruskorn och kolfragment. Lagret överlagrade ytterligare ett 0,2–0,3 meter tjockt odlingslager (A8) som hade en mycket lös och lucker struktur. Jorden hade en brun färg och innehöll fragmenterade tegelstenar, glasskärvor, keramik, spik, små bitar av slagg och grus. Keramiken som bestod av rödgods daterades till tidigt 1700-tal. I samma nivå, vid 0,5–0,6 meters djup, framkom äldre huslämningar vilka överlagrades av odlingsjorden.

I västra änden av schaktet påträffades två stenfundament (A100, A147) som utgjordes av två flata stenar, 0,7×0,4 meter stora, omgivna av enstaka mindre stenar och tegelstenar. Fundamenten låg på ett avstånd om 0,7 meter från varandra.

Omkring 1,6 meter nordöst om fundamenten fanns resterna efter en fyra meter lång stensyll (A185) bestående av flata stenar som var 0,4–0,7 meter stora, vilka troligen utgjort den södra sidan av en byggnad. Mellan stenarna fanns mindre stenar och tegelstenar.

Två meter nordöst om syllen fanns lämningar efter ytterligare en stensyll (A300). Syllen utgjorde sydvästra delen av en husgrund som mätte 3,5×3,4 inom schaktet. Stenarna längs den västra vägen utgjordes av tre flata stenar som var 0,5–0,7 meter stora.

Södra syllväggen bestod av delvis utrasade småstenar, vilka troligen utgjort en stenfyllnad mellan marknivå och syllvarvet.

Figur 16. Anläggningsplan över påträffade lämningar inom undersökningsområdet. Äldsta lämningarna påträffades i schakt 373 i områdets sydvästra del. Skala 1:500.

Figur 17. Schakt 373 med lämningar efter två husgrunder. Skala 1:100.

Figur 18. Framrensning av husgrund A300 som överlagrades av ett odlingslager. Foto från söder.

Figur 19. Del av schakt 373 sedd från väster. I förgrunden syns de två fundamenten A100 och A147.

Figur 20. Brunnen (A386) som påträffades i norra schaktväggen i schakt 382. Brunnen var fylld med ett odlingslager (A382).

Väster om husgrunden påträffades två stolphål (A1, A2) som var 0,3 i diameter och innehöll mörk sotig fyllning med förekomst av slaggsten i botten. Det norra stolphålet var stenskott.

Samtliga ovan nämnda lämningar hade överlagrats av odlingslager A8. Under odlingsjorden fanns kulturlager A3, som utgjordes av en tunn lins lerblandad sand som var tom på fynd. Lagret täckte hela ytan inom schakt 373. Samtliga konstruktioner i form av stolphål och syllar var anlagda på denna nivå som troligen utgör en äldre markyta. Fynd av keramik intill stensyllarna från sent 1600-tal antyder att lagret och byggnaderna varit i bruk en kort period under sent 1600-tal då de senare överlagrades av odlingslagret som innehöll keramik från tidigt 1700-tal.

Odlingslager påträffades även i schakt 382, 400, 415, 506 och 520 vid 0,3–0,5 meters djup. Lagren hade en mörkbrun färg, var mellan 0,1–0,3 meter tjocka, porösa och smuliga med blandat innehåll som innehöll kol- och putsfragment, tegelkross, keramik- och glasskärvor från 1600–1900-tal. I samtliga fall förutom i schakt 373 överlagrade odlingsjorden den naturliga lerbotten.

Inom schakt 382 påträffades en inrasad brunn (A386) som var fylld med ovanliggande odlingslager (A382) och sten. Brunnen var 1,5 meter i diameter och vattenfylldes vid rensning, vilket försvårade utgrävningen av den.

I schakt 560 fanns under raseringslagret ett tomtdike (A565) som var nedgrävt genom den naturliga sanden. Diket var 0,7 meter djup och var fyllt med runda naturstenar, men även en större mängd keramikavfall från 1800-talet. Dikets läge stämmer överens med en tomtgräns som funnits sedan 1776 års tomtkarta över staden. Även i schakt 529 och 415 påträffades grävda diken. Diket i schakt 529 som påträffades vid 0,6 meters djup, var 0,4 meter djupt med trattformad botten. Det var fyllt med 0,1–0,2 meter stora stenar och ris.

Figur 21. Diket A565 som var fyllt med keramikavfall och rund moränsten.

I schakt 415 var diket (A418) 0,2 meter djupt och fyllt med sten. Diket överensstämmer med en tomtgräns från 1644 års karta. Vidare var diket överlagrat av ett sandskikt följt av ett odlingslager, vilket tyder på att gränsen ändrats. Detta går också att följa i kartmaterialet där hörntomten år 1644 mätte 25×24 kvadratmeter, men år 1728 istället mätte den 20×30 kvadratmeter.

I sex schakt påträffades raseringsmassor från sentida byggnader som uppförts under sent 1800-tal och därefter rivits under 1900-talet. I schakt 426 och 504 påträffades rivningsmassorna efter telegrafverkets gamla byggnad. Även vid schakt 500, 508 och 529 hade det tidigare funnits byggnader, vars rivningsmassor påträffades i schakten. Byggnadsrester fanns även efter dessa byggnader i form av en tuklad stensyll (A512) i schakt 508, och en syllstock (A422) i schakt 426, båda i samma läge för de hus som tidigare funnits på platsen. I schakt 529 fanns rivningsrester efter en sentida byggnad i form av stora stenmassor (A535) ned till ett djup om 1 meter inom en 6×2 meter stor yta.

Fynden

Majoriteten av fynden som hittades vid undersökningen var rödgodskераmik som kunde dateras från 1600-tal till och med 1800-tal. Dessa påträffades främst i odlingslagren. De äldsta daterbara fynden påträffades i kulturlager A3, invid stensyll 300 i schakt 373, som också överlagrade den sterila blåleran. I lagret påträffades bland annat ett barockhandtag med voluter som hört till en gryta daterad till 1675-1700. Förutom en del av en grytfot påträffades även fyra skärvor från fat, som dateringsmässigt överensstämmer med handtaget. I odlingsjorden (A8) som överlagrade ovan nämnda lämningar påträffades keramik från tidigt 1700-tal. Generellt daterades odlingslagren utifrån keramikmaterialet till 1700- och 1800-tal. Förutom keramik påträffades även kritpipskaft och grönt fönsterglas i lagren.

I diken A418 och A565 påträffades rödgodskераmik och glas som kan dateras till 1800- och/eller 1900-tal.

Makroanalys

Makroanalysen som utfördes i lager A380, A405, 506, 510 och 524 visade att enbart ett prov, det från A506, innehöll frön från växter. I lagret påträffades frön från gräsväxter, smultron, hallon och en ytterst liten mängd lingon tillsammans med träkol från främst björk och tall.

I prov, från lager A380, som daterats till tidigt 1700-tal, fanns trärester, benfragment och träkol från ask, björk och gran. Även i övriga prover fanns gran, tall och björk, med inslag av ek. Träkolet har troligen använts för att gödsla jorden och speglar troligen vad man har eldat med, vilket varit tämligen jämt fördelat mellan löv- och barrträd.

Tolkning

Etablering under sent 1600-tal

De äldsta daterbara lämningarna från sent 1600-tal påträffades i undersökningsområdets sydvästra hörn där bland annat ett kulturlager och rester efter två husgrunder, fundament och stolphål påträffades. Keramiken pekar på en datering kring sent 1600-tal. Av husgrunderna var det främst den södra syllan som var intakt. Den bestod av en tydlig syllstensrad medan grunden i övrigt utgjordes av enstaka utplacerade stenar. Sannolikt har husgrunderna utgjorts av så kallad kallmur, där stenarna inte varit fogade med bruk. Den sidan som varit vänd mot gatan har haft en tät kallmur, medan sidorna och baksidan av huset har haft en glesare stengrund där syllvarvet vilat mot enstaka stenar. Det rör sig om två förhållandevis små byggnader med en längd på omkring 4 meter som båda saknade spisrösen. Det är därmed svårt att dra slutsatsen att husen, eller i förlängningen, tomten varit bebodd. Sannolikt rör det sig om enkla bodar eller förrådsbyggnader i en nyetablerad tomt. Kulturlager A3, på vilken byggnaderna varit anlagda, utgör närmast en trampad markyta, en gårdsplan, med blandningen av lera, sand och grus.

Brunn A386 i schakt 380 har troligen varit samtida med kulturlager A3 och byggnaderna inom schakt 373, alltså sent 1600-tal, vilka blivit övergivna och försvunnit vid den odling som tagit vid under tidigt 1700-tal.

Möjligen kan husens nedmontering kopplas till en tomtreglering som sker i kvarteret under 1700-talets början. Enligt tomtkartan från år 1728 befinner sig lämningarna i schakt 373 på gränsmarkeringen mellan en långsmal tomt som ägdes av Hindrich Höyers änka och en stor tomt i öster, nyttjad som "trädgård" som ägdes av Per Höyer. Rivningen av byggnaderna på platsen har möjligen syftat till att frigöra odlingsyta, då byggnadslämningarna skadats av och överlagrats av odlingsjord, som daterats till tidigt 1700-tal.

En tomtreglering är även synlig i undersökningsområdets nordöstra del, där ett tomtdike påträffades som överensstämmer med en tomtgräns från 1644 års karta. Diket har blivit igenfyllt med ett sandlager följt av ett odlingslager, som troligen kan kopplas till tidigt 1700-tal då tomternas storlek skiljer sig mellan år 1644 och 1728.

De diken som påträffades i schakt 529 och 560 utgör troligen tomtdiken som anlagts under 1600-tal till och med 1800-talet. Dike 544 stämmer bäst överens med tomtkartan från 1644, medan dike 565 överensstämmer med tomtgränsen för 1776 års karta.

Odlingsjord i staden

Överlag visade både de arkeologiska resultaten, de analyser som utfördes samt kart- och arkivstudier att en stor del av marken inom undersökningsområdet nyttjats som odlingsjord av stadsborna. År 1776 användes hela tomt 58, vilket framgår av bouppteckningar, för odling och utifrån tomtbeskrivningen från en bouppteckning över tomt 59 förefaller även odling upptagit större delen av den tomten.

Liknande resultat kunde även konstateras vid undersökningarna i kvarteret Bromsen och Hatten år 2016, där huvuddelen av tomterna inom den östra delen av kvarteret Bromsen nyttjades för odling medan de berörda tomterna i kvarteret Hatten var uppdelade i bebodda tomter och avstyckade odlingsytor (Se Rönngren 2018). De ovan nämnda kvarteren låg, likt nuvarande undersökningsområde, i stadens östra ytterområde, vilket därmed förefaller främst ha nyttjats för odling. 1728 års karta med tillhörande tomtbeskrivningar, vyn över Lindesberg i Suecia antiqua år 1705 och ett foto från sent 1870-tal visar en samstämmig bild över staden där bebyggelsen var koncentrerad kring åsens krön längs Kungsgatan. Bebyggelsen glesnar gradvis ut längs tvärgatorna österut, för att nästintill helt övergå i odlingstomter.

Vidare österut vidtog stadsjordarna som närmast staden även de utgjordes av kvartersindelade ytor med mindre odlingsytor.

Inom undersökningsområdet påträffades odlingslager inom nästintill alla schakt förutom de som var skadade och uppgrävda i samband med sentida byggnation. Samtliga odlingslager dateras som äldst till tidigt 1700-tal men har varit i bruk under 1800-tal och tidigt 1900-tal.

Prover för makroanalys togs från fem lager (A380, A405, A506, A510, A524). Enbart i lager 506 påträffades frön, då från smultron, hallon och lingon, vilket möjligen antyder att det rör sig om latringödsling. Provet togs från schakt 508 i undersökningsområdets nordöstra del i kvarterets nordöstra hörntomt, tomt 59.

Odlingsjordarnas syfte har givetvis varit att hålla stadsborna självförsörjande vad gäller olika typer av livsmedel. Detta har inneburit att stadsborna som ägde tomterna, i olika grad, inte blivit beroende av inköp av varor och livsmedel från exempelvis landsbygden.

Figur 22. Rekonstruktion över tomt 59 (i förgrunden) och tomt 58 bakom så som det kan ha sett ut under slutet av 1700-talet. Illustration: Nina Balknäs.

Odling innanför och utanför staden

Låt oss förresten hålla oss kvar i kvarteret och undersöka de strategier som invånarna inom kvarteret Rådhuset begagnat sig av vad gäller nyttjandet av sina stadsjordar. Som ovan nämnts bör vi utifrån källmaterialet kunna dra slutsatsen att Skomakaren Anders Boqvist bebodde (även om han var ständigt bortrest) tomt 59, en tomt på 720 kvadratmeter, då det var den enda stadstomten han ägde. Bland stadsjordarna ägde Anders två lotter som tillsammans var omkring 15 tunnland stort, eller 75 000 kvadratmeter. Omkring 47 000 kvadratmeter av denna mark var röjd och kunde nyttjas som åkermark men vi bör räkna med att delar stundtals låg i träda eller kanske användes som ängs- och hagmark.

Tomtgärens till nummer 58 var Madame Häggeroth, en rik dam som även ägde tomtarna 57 och 61 inom samma kvarter. Bland stadsjordarna ägde hon sammanlagd 145 000 kvadratmeter röjd jord.

Jämför man deras ägor med åkerinnehavet hos de intilliggande byarnas gårdar ligger bybornas ägor i paritet med skomakarens.

I Rya by, fyra kilometer söder om staden, uppdelat på nio gårdar, låg varje gårds åkerareal kring 50 000 kvadratmeter och nästan lika mycket i så kallade åkerhagar, det vill säga mark som ömsom nyttjades som åker eller hage. I byn västra Bor, fem kilometer sydväst om staden fanns fem hemman, mestadels bebodda av bergsmän, vilka i genomsnitt ägde 25 000 kvadratmeter åkermark.

I tidigare studier har man utgått från att det krävs sex tunnland, eller 30 000 kvadratmeter för att försörja ett hushåll med säd och avkastning till nästkommande år (se Lindberg & Lindblad 2013:295).

Båda tomtägarna av tomt 58 och 59 hade odlingsmark i form av stadsjordar som i areal var i paritet med vad bönderna i de intilliggande byarna förfogade över. De kunde därmed vara självförsörjande på spannmål, och var inte beroende av den intilliggande landsbygden för sin överlevnad. Däremot var de sannolikt beroende av arbetskraft för att utföra jordbruksarbetet, alternativt att de arrenderade ut marken.

Med detta sagt ägde inte alla stadsbor mark som var tillräcklig för att de skulle vara självförsörjande. Generellt kan dock, utifrån en sammanställning av stadsbornas markäggande år 1775, sägas att de till stor del gemensamt ägde tillräckligt för att inte vara fullkomligt beroende av den omgivande landsbygden för att klara försörjningen av spannmål.

Vad som faktiskt odlats på stadsjordarna är osäkert, då makroanalyser av stadsjordarna till Lindesberg aldrig har utförts. År 2015 och 2016 utfördes arkeologiska undersökningar i Sörlunda, på stadsjordarna söder om staden. Emellertid hade marken inom området fortsatt att brukats som åkermark in till modern tid varför prover där aldrig kunde anses vara säkra. För det krävs dateringsmässigt slutna odlingslager som inte skadats av sentida åkerbruk. Inför framtida arkeologiska insatser som berör stadsjordar bör detta beaktas så att man alltid försöker finna lämpliga prover att extrahera ur äldre odlingslager, och därmed finner svar på en fråga som rör städernas egna försörjning.

Lindesberg – en stad bland andra städer

Lindesbergs stad är, trots att den är att betrakta som en liten småstad, ändå under 1700-talet en fullfjädrad stad i den bemärkelsen att stadsborna till fullo anammat ett stadskoncept som förekommer även i andra städer såsom i och nyttjar samma urbana strategier. Ett fåtal individer äger ett flertal stadstomter, vilka nyttjas både för bostäder och till odling. Samma individer ägde även huvudparten av stadens jordar som nyttjades främst för odling av spannmål. Generellt sett var staden också självförsörjande på spannmål.

Tomterna inom undersökningsområdet har till stor del, alltsedan tidigt 1700-tal, nyttjats till odling för kryddodling, fruktträdgård och sannolikt även odling av kålväxter. I Lindesberg förefaller därmed den östra delen av staden omfattats av mestadels odlingstomter som varit glest bebyggda.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med förundersökningen var att skapa ett underlag för Länsstyrelsen om tillstånd kunde ges till exploatören att ta bort de berörda delarna av forn-lämningen. Undersökningen skulle också fastslå om ytterligare arkeologiska insatser är nödvändiga innan byggnation kan påbörjas.

Vid förundersökningen påträffades ett fåtal bebyggelselämningar från sent 1600-tal i form av två enklare uthus. Byggnaderna hade rivits redan under 1700-talet, då de överlgrades av ett odlingslager. Större delen av undersökningsområdet har fram till sent 1800-tal nyttjats som odlingstomter. De östra delarna av undersökningsområdet var skadat av de byggnader som uppförts under sent 1800-tal då flera av dem hade källare.

Fortsatta arkeologiska åtgärder anses inte befogat då tillräcklig kunskap har utvunnits ur undersökningsområdet i och med förundersökningen.

Inga avvikelser från undersökningsplanen gjordes. Arkeologgruppen AB anser att förundersökningens syfte har uppfyllts. Nedan följer en sammanfattad genomgång av de frågeställningar som ställdes inför undersökningen

Fastställande av eventuell förekomst av kulturlager samt dokumentera deras karaktär och ålder

Inom undersökningsområdena påträffades kulturlager och två husgrunder från sent 1600-tal i områdets sydöstra del. De hade under tidigt 1700-tal rivits och området odlats upp.

Odlingslager från 1700- fram till och med 1900-tal påträffades inom nästintill samtliga schakt.

Fastställande av eventuell förekomst av anläggningar och bedömning av deras typ, antal och ålder

Sammanlagt påträffades 18 arkeologiska anläggningar vilka främst utgjordes av odlingslager som daterades till 1700- och 1800-tal. Två enkla byggnader påträffades i undersökningsområdets sydöstra del. De daterades till sent 1600-tal fram till tidigt 1700-tal.

Fastställande av eventuell fyndförekomst och bedömning av deras typ, antal och ålder

Keramik från odlingslager utgjordes främst av rödgods som daterades till tidigt 1700-tal och 1800-tal. I ett kulturlager (A3) påträffades keramik från sent 1600-tal, däribland ett så kallat barockhandtag med voluter. I ett tomt dike påträffades keramik från 1800-tal men även från tidigt 1900-tal vilket tyder på att dikena varit i bruk länge. Överlag var fyndförekomsten låg vilket också speglas i det låga antalet påträffade lämningar.

Figur 23. Olika nivåer av historia. Omkring en meter under dagens gatunivå syns i schaktbotten av schakt 373 ett odlingslager med keramik från tidigt 1700-tal.

Bedömning av fornlämningens bevarandegrad på de aktuella platserna

Lämningarna inom undersökningsområdet utgörs främst av odlingslager som är intakta förutom i delar längs Kristinavägen och delvis jämte Norra och Södra Torggatan där bebyggelse uppfördes under sent 1800-tal. Där har rivningen av byggnaderna under 1900-talet medfört att marken runt dem utgörs av raseringslager.

Rumslig avgränsning av fornlämningen inom exploateringsområdet

Odlingslager påträffas inom hela undersökningsområdet och har utgjort en del av Lindesbergs stad och dess stadslager.

Bedömning av vilka typer av aktiviteter som kan ligga bakom de kulturlager, anläggningar och fynd som påträffades

De arkeologiska resultaten samt kart- och arkivmaterial pekar på att området främst har nyttjats som odlingsjordar. Den nordöstra hörntomten har enligt arkivmaterialet varit bebodd, dock påträffades inga bebyggelselämningar. Området har ingått i Lindesbergs östra del där bebyggelsen varit gles och odlingsjordarna varit den dominerande synen.

Referenser

Tryckta källor

- Bergold, H. 1992. *Kvarteret Druvan*. Druvan nr 1, Lindesberg, Västmanland, dnr 6387/92. Arkeologisk förundersökning. Rapport 1992:60. Stockholm: Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm.
- Danermark, D. 1997. *Lindesbergs och Vedevågs kyrkor*. Lindesbergs församling. Lindesberg.
- Knabe, E. 2016. *Kvarteret Gåsen och Lejonet i Lindesberg*. Arkeologisk förundersökning inom RAÅ 484:1, Lindesbergs stad och kommun, Linde socken i Närke, Örebro län. Arkeologgruppen AB rapport 2016:28.
- Lindberg, S. & Lindeblad, K. 2013. Stadsbornas odlingar. Ur: *Bröde, Borgare och Bönder – arkeologiska perspektiv på Skänninges äldre historia*. Riksantikvarieämbetet. UV-öst.
- Rönngrén, J. & Larsson, S. 2018. *1 000 kvadratmeter och fyra kvarter i norra Lindesberg*. Linde 484:1, Kvarteren Vargen, Ängen, Bromsen och Hatten, Lindesbergs socken och kommun, Västmanland. Arkeologisk förundersökning. Arkeologgruppen AB rapport 2018:10.

Kartor

LANTMÄTERISTYRELSENS ARKIV

- Geometrisk av,ätning, Lindesbergs stad. 1644. Akt 18-lis-89
- Geometrisk karta över Lindesbergs stad. 1728. Akt S47-1:3.
- Avmätning. Lindesbergs stad. 1776. Akt S47-1:5.

LANTMÄTERISTYRELSENS ARKIV

- Avmätning stadens ägor, Lindesbergs stad. 1775. Akt S47-1:4
- Ljunggrens atlas, litografi. Lindesbergs stad. 1857. Akt Lj-99.

Arkivmaterial

RIKSARKIVET

- Befolkningsstatistiska redogörelser – Lindesberg kyrkoarkiv Åren 1754-1800, sid4 och 50, Lindesbergs församling

Webbsidor

- Lindesbergs kulturhistoriska arkiv, bilddatabas <http://www.lindesberg.se/10/kultur--fritid/lokalhistoria-och-arkiv/lindesbergs-historia.html> (2017- 08-10).
- <http://www.litchfieldhistoricalsociety.org/ledger/materials/133> (2017-12-12)

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Schaktnr	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
373	16x3,4-9	1,2	Schaktet utgjordes överst av två lager med odlingsjord 0,5 meter tjock lager svart odlingsjord. 0,2 meter tjock humös och myllig brun odlingsjord. 0,4 meter tjock lager utfyllnadslager av sand 0,1 meter tjockt lager Kulturlager A3. Steril lera i botten.
382	18x2,3	1,2	Schaktet utgjordes överst av två lager med odlingsjord 0,5 meter tjock lager svart odlingsjord. 0,2 meter tjock humös och myllig brun odlingsjord. Steril lera i botten
400	12x1,8-7	0,9	Grästorv 0,1 meter tjock Odlingslager 0,5-0,6 meter tjock. Orörd botten vid 0,55-0,6. Lera i botten
415	10x1,8-2,6	0,9	Grästorv 0,1 meter tjock Odlingslager 0,3-0,6 meter tjock. Orörd botten vid 0,85 Lera i botten
426	7x3,5	1,8	Grästorv 0,1 Därunder sand, sten och rivningsmassor efter byggnads som revs under 1960-talet.
500	13x4	2	Under asfalt och bärlager 0,4 fanns rester efter byggnad från sent 1800-tal. Rester efter husgrund med källare. Stenlagt golv. Grunden grävd ned till 2 meters djup. Stenar av huggen natursten upp till 1,5 meter stora. Källaren och schaktet fyllt med rivningsmassor från byggnaden.
504	4x2	0,85	Under grästorv var raseringsmassor från "telegrafen" byggnad innehållande, tegel, murbruk, sten ned till 0,85 meters djup där steril lera fanns.
508	9x2,7	1,1	Under grästorv var 0,4 meter tjockt lager ned påförda grusmassor med underliggande 0,2 meter tjockt lager sand. Omrörda massor 0,25. Odlingsjord 0,3 meter tjock vid 0,7 meters djup. Steril lera i botten. Östra delen av schaktet fanns enstensyll från sentida byggnad.
516	9x4,3	1,4	Dubbla lager asfalt och påförda massor ned till 0,9 meters djup. Därefter 0,1 meter tjockt lager odlingsjord med 0,1 meter tjockt kulturlager ovanpå steril lera vid 1,3-1,4 meters djup.

Schaktnr	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
520	6x2,3	1,2	Överst utgjorde schaktet av 0,4-0,6 meter tjockt påfört lager matjord som överlagrade odlingslager som var 0,3 meter tjockt. I botten steril lera.
529	11x2,8	1,2-1,4	Överst utgjordes schaktet av 0,6-0,8 meter tjockt lager av bärlager av olika material, sand grus etc. I schaktets norra vägg påträffas längs 7 meter grundstenar till en byggnads som uppförts och rivits under 1900-tal. Raseringsmassor runtom byggnaden ned till 0,9 meters djup. Utanför byggnadens nedgrävning och raseringslager påträffas ett avsatt kulturlager 0,4 meter tjockt. Lera i botten.
560	6x2,4	0,9	Matjord 0,25 Raseringsmassor 0,25 meter tjock innehållande kalkputs, sprängsten och slaggsten. Utfylld sand 0,2 meter tjock. Steril lera vid 0,7.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anr	Typ	Storlek/m	Höjd/m	Beskrivning
1	Stolphål	0,3	0,2	Mörk sotig fyllning. Fynd av slaggsten i fyllning. Stenskoning överst med tre stenar 0,1 meter stora.
2	Stolphål	0,3	0,2	Mörk sotig fyllning. Fynd av slaggsten i fyllning.
3	Lager	Schakt 373	0,02	Tunn lins med grus och sand som överlagrade steril lera. Troligen äldre tramplager, gårdsyta.
7	Odlingslager	Schakt 373	0,5-0,55	Svartfärgad odlingsjord ned till 0,6 meters djup. Humös och lucker med högt inslag av kolfragment.
8	Odlingslager	Schakt 373	0,2-0,25	Brunt humöst odlingslager som påträffas vid 0,4-0,5 meters djup och överlagras av svarta odlingslagret (A7). Lagret mycket humöst, enstaka tegelbrockor, glas och småsten <0,1 meter stora. Det är på denna nivå som flertal lämningar i form av stensyllar och fundament framträder i schaktet.
100	Fundament	0,8x0,9	0,2	Stenfundament bestående av en centralt liggande flat sten 0,7x0,4 meter stor omgiven och stödd av flertal mindre stenar 0,2-0,4 meter stora
147	Fundament	0,4x0,5	0,2	Stenfundament bestående av en centralt liggande flat sten 0,7x0,3 meter stor omgiven och stödd av flertal mindre stenar 0,2-0,4 meter stora
185	Stensyill	4,3x0,5	0,2	Syill till hus vid 0,55 meters djup. Enkel stenrad 4 meter lång med 0,4-0,5 meter stora stenar. Antydning till vinkel finns vid syllens östra del är en sten påträffas nordväst om syllradens ände. Syllen var anlagd i och överlagrades även av odlingslager A8.
300	Stenrad	3x0,5	0,1	Enkel stenrad vid 0,6 meters djup. Blandad storlek på stenar 0,2-0,5 meter stora. Syllen var anlagd i A3 och överlagrades även av odlingslager A8.
386	Brunn	1,5 m diam	0,5	Rest av brunn under odlingslager (???) som överlagrar den. Brunnen är inrasad och fylld med runda stenar. Vattenfylld vid grävning.
418	Dike	1,8x0,9	0,2	Dike med rundad botten synlig i bottenleran. Innehöll mindre mängd sten.
422	Syllstock	3,5x0,25	0,2	Syllstock som låg i matjorden vid 0,5 meters djup. Ligger vid samma plats där en byggnad legat från sent 1800-tal.

Anr	Typ	Storlek/m	Höjd/m	Beskrivning
512	Stensyll			stengrund från sent 1800-tal som revs under 1900-tal. Större delen av schaktet utgjordes av rasmassor. Grunden utgjordes av stenblock lagda på rad. Äldre vattenledning i gjuttrör passerade genom grunden vid ett ställe.
524	Odlingslager	5x2	0,3	Odlingslager i två skikt där det understa är löst och luckert medan översta skicket på 0,1 meter är hårt packat med lerflak som om odling upphört och övergått till trampad markyta.
535	Stensyll	6x2	0,4	Raseringsmassor bestående av stenar 0,5-1 meter stora hörande till husgrund. På platsen har tidigare ett hus från sent 1800-tal legat.
540	Kulturlager	3,5x2,8	0,3	Kulturlager i färg och innehåll mycket likt odlingslager A524 översta skikt. På samma vis är kulturlagret hårt packad gammal odlingsjord som lossnar i flak, vilket antyder att äldre odlingsjord övergått till öppen markyta.
544	Dike	1x2,8	0,4	I botten mot sterila leran avtecknades ett dike med trättformad botten, innehöll delvis 0,1 meter stora stenar och ris.
565	Dike	0,8x2	0,7	Genom den sterila sanden var ett dike med trättformad botten grävt. Fyllt med runda 0,1 meter stora stenar. Mycket fynd av keramik från sent 1700-tal tidigt 1800-tal.

ARKEOBOTANISK ANALYS

RÅDHUSKVARTERET 5, LINDESBERG

BESTÄLLARE: ARKEOLOGGRUPPEN
ANALYS: STEFAN GUSTAFSSON

Inledning

På uppdrag av Arkeologgruppen har Arkeologikonsult utfört en arkeobotanisk analys av makrofossilprover från Rådhuskvarteret 5 i Lindesberg. Den arkeobotaniska analysen omfattade i första hand växtmakrofossilanalys men även en del vedartsbestämningar utfördes. Analysen omfattade totalt fem prover.

Metod

Proverna har vattensållats i en sikt med 0,2 mm maskvidd. Det framsållade materialet undersöktes under mikroskop med en förstoring av 4 till 600 gånger. Artbestämning gjordes med hjälp av referenslitteratur och referenssamling (bl.a. Berggren 1969/1981, Digital Seed Atlas of the Netherlands, Jacomet 2006, Schweingruber 1978/1990).

Vid urval av trädslag till ^{14}C -analys bygger det på att man väljer den art som har den lägsta högsta egenåldern. Eftersom det sällan går att avgöra vilken egenålder en specifik kolbit har utgår man från hur gammalt respektive trädslag kan bli (figur 1).

Art	Antal år
Björk	300
Ek	500
Gran	300
Tall	400

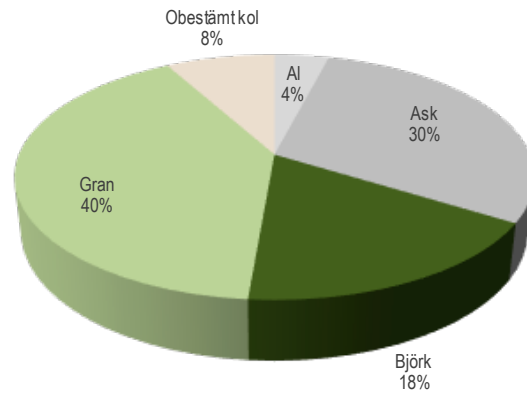
Figur 1. Den ungefärliga livslängden på de trädslag som påträffats i de analyserade anläggningarna. I relativt ovanliga fall kan enstaka exemplar från de flesta arter bli lite äldre än vad som framgår av tabellen men dessa utgör ovanliga undantag.

Det finns källkritiska problem när det gäller datering av träkol. Naturhändelser som skogsbränder, kulturrelaterade röjningsbränder liksom matlagning och uppvärmning genererar träkol i marken. Träkolet bryts inte ner biologiskt utan lagras i marken. Genom bioturbation och olika markpåverkande aktiviteter kan jordlagren blandas och därmed kan kolbitar av olika ålder påträffas tillsammans. Markens kolarkiv kan därför vara ostrukturerat ur en stratigrafisk synvinkel. Problemet får anses vara olika stort beroende på lokala omständigheter. Frön, knoppar och sädeskorn har en egenålder av ett år och passar väl för datering. Bioturbationen påverkar även växtmakrofossilerna på samma sätt som träkolet. När det gäller odlingsjord så var det inte ovanligt att spisaska och kolrester slängdes ut på odlingsjorden och detta kan ha pågått under längre tidsperioder. Lägg där även till att odlingsjord bearbetas varje år där material av olika ålder blandas.

Resultat

Kontext 380 – Odlingslager

Provet innehöll mycket träkol (figur 2), trärester, brända och obrända benfragment, tegelfragment och rötter.

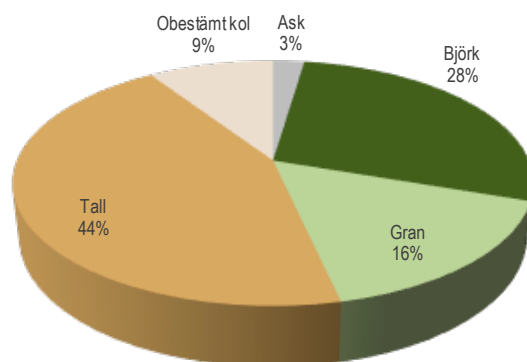

Figur 2. Fördelning mellan olika trädslag funna i lager 380.

Kontext 405 – Odlingslager

Provet hade en viss smulkaraktär och verkar vara strukturlös. I jorden fanns gott om tegel, träkol, rötter, slaggbitar och oförkolnade trärester (figur 3).

Utifrån den arkeobotaniska analysen går det inte att avgöra om lagret ska tolkas som ett kulturlager eller ett odlingslager. Inte sällan bebyggs äldre odlingsjor­dar när städerna expanderar eller förändras och kan då blandas upp med raseringsmaterial och stadsavfall.

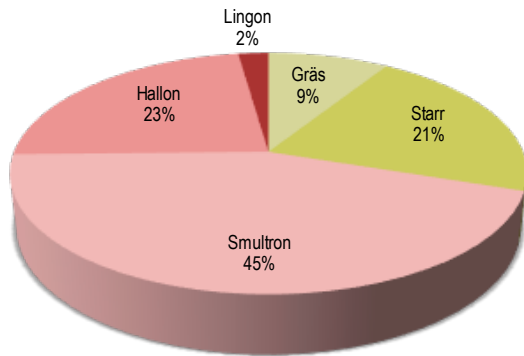

Figur 3. Fördelningen mellan olika trädslag funna i lager 405.

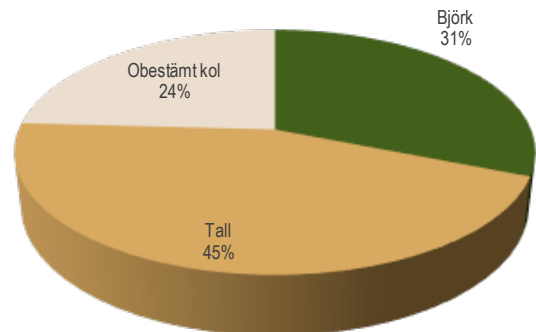
Kontext 506 – Odlingslager

Provet innehöll gott om oförkolnade frön från starr, gräs, smultron, hallon och lingon (figur 4). Jorden hade dessutom ett högt organiskt innehåll. Därtill fanns en del träkol från tall och björk. Sammantaget tyder innehållet på gödslad odlingsjord.

Förutom frön innehöll provet en del träkol från björk och tall (figur 5).

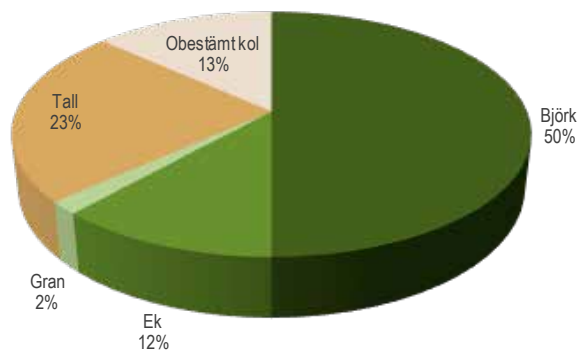
Figur 4. Fördelning mellan olika arter påträffade i lager 506.

Figur 5. Fördelningen mellan olika träslag funna i lager 506.

Kontext 510 – Odlingsjord

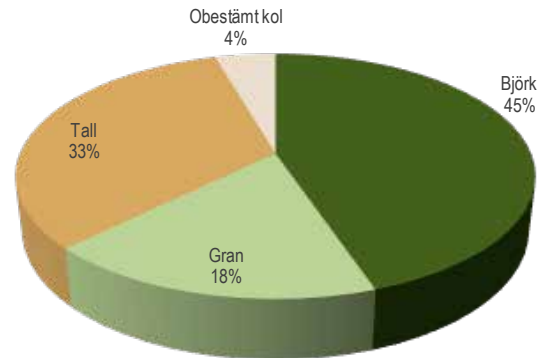
Provet innehöll mycket träkol (figur 6) och obrända ben. Det fanns även en hel del trärester och bedömningen av materialet tyder på avfallslager eller kultur-lager snarare än odlingsjord.

Figur 6. Fördelningen mellan olika träslag funna i lager 510.

Kontext 524 – Odlingsjord

Provet innehöll porslin, tegelkross, gott om träkol (figur 7) och en del oförkolnade träfragment. Tolkningen blir att lagret snarare är raseringslager eller kulturlager snarare än odlingsjord.

Figur 7. Fördelningen mellan olika träslag funna i lager 524.

Litteratur

BERGGREN, G. 1969. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species with morphological descriptions*. Part 2: Cyperaceae. Swedish natural Science Research Council, Stockholm.

BERGGREN, G. 1981. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species with morphological descriptions*. Part 3: Salicaceae–Cruciferae. Swedish Museum of natural History, Stockholm.

Hemsida, Digital Seed Atlas of the Netherlands:
<http://seeds.eldoc.ub.rug.nl/?pLanguage=en>

JACOMET, S. 2006. Identification of cereal remains from archaeological sites. Archaeobotany Lab, IPAS, Basel University. Opublicerat kompendium.

Mork, E. 1946. *Vedanatomy*.

SCHWEINGRUBER, F. H. 1978. *Microscopic Wood Anatomy*. Structural variability of stems and twigs in recent and subfossil woods from Central Europe. Zug, Switzerland.

SCHWEINGRUBER, F. H. 1990. *Anatomy of European woods*. Paul Haupt förlag, Bern, Stuttgart, Wien.

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2018:41

